

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Yıl/Year: 2025 • Cilt/Volume: 11 • Sayı/Issue: 21

Hıdır Sönmez

hidirsonmez@munzur.edu.tr

Orcid: 0000-0001-9639-3184

Doktora, Munzur Üniversitesi

Hasan Çiftçi

hciftci62@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-2503-4966

Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi,

Fen-Edebiyat Fakültesi

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi / Received: 07.05.2025

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 10.06.2025

Makale Yayın Tarihi / Published: 29.06.2025

DOI: 10.56491/buydd.1694125

Lüye u Kerzık ve Lu u Kerce Masalları Üzerinden Kuzey ve Güney Lehçelerinde Zazaca Sentaksının Karşılaştırılması¹

Özet

Bu çalışma; Zazacanın, Kuzey ve Güney lehçelerindeki masalları karşılaştırmalı olarak inceleyerek, bu iki lehçe arasındaki sentaktik yapı farklılıklarını ve benzerliklerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Sentaks (sözdizimi), cümle yapısını inceleyen dilbilim dalıdır. Zazaca, yarı ergatif bir dil olarak özne-tümleç-yüklem sıralaması ve yardımcı fiil kullanımı gibi konularda farklılıklar gösterir. Zazacanın grameri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da, doğrudan sentaksını konu alan kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Bu makale, Zazacanın sözdizimsel özelliklerini, özellikle Kuzey ve Güney lehçeleri arasındaki farklılıkları masal metinleri üzerinden karşılaştırmayı hedeflemektedir. Özellikle cümle kuruluşları, bağlaçların kullanımı ve sözdizimi gibi dilbilgisel özellikler mercek altına alınacaktır. Masallar, bir dilin kültürel hafızasını barındıran ve kendine özgü ifade biçimlerini koruyan önemli kaynaklardır. Bu nedenle, “Tilki ile Kene” masalının Kuzey Zazacası varyantı (*Lüye u Kerzık*) ile Güney Zazacası varyantı (*Lu u Kerce*) metinleri, Zazacanın cümle yapısını anlamak ve bu dilin korunmasına katkıda bulunmak amacıyla geleneksel ve Dönüşümsel Üretici Dilbilgisi yaklaşımıyla incelenecektir. Bu çalışma, Zazacanın genel dilbilgisel yapısının yanı sıra bölgesel farklılıklarını da ortaya koyma potansiyeline sahiptir. Bu çalışma, aynı zamanda Zazacanın sentaks (sözdizimsel) özelliklerine ilişkin ileride yürütülecek araştırmalar için temel bir referans kaynağı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Zazaki, Zazaca, Sentaks, Zazacanın sözdizimi, Cümle bilgisi.

¹ Bu makale, yürütülmekte olan “Sentaksê Zazaki / Zazacanın Sentaksı” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Syntax in Northern and Southern Zazaki: A Comparison Through Folktales

Abstract

This study aims to reveal the differences and similarities in syntactic structure between Northern and Southern Zazaki dialects of Zazaki by comparatively analysing the fables in these two dialects. Syntax is the branch of linguistics that analyses sentence structure. As a semi-ergative language, Zazaki differs in terms of subject-clause-predicate order and the use of auxiliary verbs. Although there have been various studies on the grammar of Zazaki, there is no comprehensive research primarily focusing on its syntax. In particular, grammatical features such as sentence structures, the use of conjunctions and syntax will be examined. Fables are important sources that contain the cultural memory of a language and preserve its unique forms of expression. For this reason, the fable ‘The Fox and the Tick’, which has the Northern Zazaki variant (*Lüye u Kerzık*) and the Southern Zazaki variant (*Lu u Kerce*), will be analysed by applying the traditional and the Transformational Generative Grammar approach in order to understand the sentence structure of Zazaki and contribute to the preservation of the language. This study has the potential to shed light on the general grammatical structure of Zazaki as well as its regional differences. This study also aims to provide a fundamental reference source for research on the syntactic features of Zazaki.

Keywords: Zaza, Zazaki, Syntax, The syntax of Zazaki, Sentence grammar.

Giriş

Sentaks, cümle içerisindeki sözcüklerin ve ifadelerin diziliş kurallarını inceleyen dilbilim dalıdır. Zazaca gibi yarı ergatif dillerde sentaktik yapı, özellikle özne-tümleç-yüklem sıralaması ve yardımcı fiillerin kullanımı açısından belirgin farklılıklar gösterir. Dillerin sentaktik yapılarının incelenmesi, dilbilim çalışmalarının temel araştırma alanlarından biridir (Chomsky, 1957). Bu incelemeler, dilin içyapısını ortaya koymanın yanında, kültürel ve sosyal dinamiklerle olan ilişkisini de anlamaya yardımcı olur. Sentaktik yapıların analizinde dilin sözdizimi, morfoloji ile ilişkisi, sözcük öbekleri, dönüşümsel dilbilgisi yaklaşımları ve evrensel gramer gibi teorik çerçeveler kullanılmaktadır. Bu bağlamda, klasik sentaks ve Dönüşümsel Üretici Dilbilgisi (Transformational Generative Grammar) (Chomsky, 1965) gibi sentaks (sözdizimi) teorileri Zazacadaki cümlelerin nasıl türetildiğini, farklı cümle yapılarının nasıl dönüştürüldüğünü açıklamak, dilin cümle yapısını ve dilbilgisel ilişkilerini modellemek için kullanılabilir. Bu teoriler, Zazacanın sentaktik özelliklerini daha ayrıntılı bir şekilde anlamamıza olanak tanır.

Hint-Avrupa Dil Ailesinin, İranî Diller Familyasının Kuzey-Batı İranî Diller kolunda yer alan Zazaca, genel olarak Kuzey ve Güney Zazacası olarak iki temel lehçe bölgesine ayrılır (Selcan, 1998, Arslan, 2016). Dilbilimciler ve araştırmacılar tarafından uzun yıllardır incelenen Zazaca, kendine özgü dilbilgisel yapısı ve Kürtçe ile Farsçaya olan yakınlığı nedeniyle özel bir ilgi odağı olmuştur (Kanat, 2019). Bu makale, Zazacanın sözdizimsel özelliklerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır.

Zazacanın sözdizimi üzerine yapılan akademik çalışmalar, dilin karmaşık yapısını aydınlatmaya odaklanmıştır. Bugüne kadar Zazacanın grameri üzerine pek çok akademik çalışma yapılmış fakat doğrudan Zazacanın sentaksını (sözdizimini) konu alan bir çalışma yapılmamıştır.

Todd’un (1985), “A grammar of Dimili (also known as Zaza)” adlı doktora çalışması, Dimili olarak da bilinen Zazacanın gramerine odaklanmıştır. Çalışma, Zazacanın fonolojisi, morfolojisi ve kısmen sözdizimi hakkında bilgi vermektedir. Çalışmada Güney Zazacasının Siverek ağızı esas alınmıştır. Selcan (1998) doktora çalışmasında Zazacanın fonolojisi ve morfolojisine odaklanmıştır. Selcan’ın ilgili çalışması Zazacanın grameri üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Çalışmada sentaks konusu ise morfosentaks düzeyinde ele alınmıştır.

Toosarvandani & van Urk’un (2013) “The syntax of nominal concord: What ezafe in Zazaki tells us” başlıklı makalesinde Zazacada ‘ezafe’ morfeminin isim tamlamalarındaki işlevi morfosentaktik açıdan incelenmiştir. Arslan’ın (2018), “Zaza Dilinde Lehçe Farklılıkları” adlı makalesi Zaza dilinin lehçeleri arasında var olan temel farklılıkları sistematik biçimde ele alıyor. Özellikle kuzey ve güney lehçeleri üzerine odaklanarak, hem

fonoloji (ses bilgisi) hem de morfoloji (biçimbilim) ve sentaks (cümle bilgisi) alanlarında karşılaştırmalar yapılmış. Çalışmada, sentaks konusu fiil örnekleriyle sınırlı tutulmuştur. Arslan (2021), “Ditransitive Constructions in Zaza Language” başlıklı makalesinde Zazacadaki ikili nesne (ditransitive) yapılarını inceliyor. Çalışmada Zazacanın ergatif yapısının, geçişli ve geçişsiz fiil ayrımında nasıl bir rol oynadığı analiz ediliyor. Ayrıca, dolaylı nesnelerin zamirler ve yön bildiren eklerle nasıl ifade edildiği detaylandırılıyor. Kirkan (2024), “Zazaki De Kar” adlı çalışmasında Zazacada fiiller konusunu ele almıştır. Gündoğdu, Kahnemuyipour & Peters (2024) tarafından kaleme alınan “The morphosyntax of Ezafe in Southern Zazaki” başlıklı makale çalışmasında Güney Zazacasında ezafenin kullanımı detaylı biçimde analiz edilmiştir.

Literatür araştırmasında görülmektedir ki doğrudan Zazacanın sentaksını konu alan akademik bir çalışma yapılmamıştır. Bu makale, daha önce üzerinde yeterince durulmamış olan bu alana katkı sunmayı ve Zazacanın sözdizimsel özelliklerini daha kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle Güney ve Kuzey Zazacası arasındaki sözdizimsel farklılıkları karşılaştırarak, dilin varyasyonlarını ve zenginliğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda makale, Zazaca dilbilimi alanına yeni bir bakış açısı sunmayı ve gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturmaya amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de konuşulan önemli dillerden biri olan Zazacanın, masal türündeki anlatılar üzerinden sentaktik yapısı incelenecektir. Zazaca, UNESCO tarafından tehdit altında bulunan diller arasında sınıflandırılmış ve dilbilimsel ve kültürel açıdan derinlemesine inceleme yapılması gereken bir dil olarak kabul edilmiştir (Varol, 2015, Sönmez, 2020, Apuhan 2022).

Masallar, bir toplumun kültürel belleğini taşıyan önemli anlatı türlerinden biridir. Bu tür anlatılar, dilin günlük kullanımdan farklı özelliklerini ve kalıplaşmış anlatım biçimlerini içerir (Propp, 1968). Bu nedenle masallar, sentaktik analiz açısından oldukça değerli materyallerdir. Masallar, belirli dil yapılarının korunarak kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar ve genellikle günlük konuşmada nadir görülen kalıp ifadeleri içerir. Bu nedenle dilbilim araştırmaları için değerli birer materyal oluşturur. Masallar dilin hem tarihsel hem de sosyal boyutlarını ortaya çıkarabilir; çünkü anlatılar kültürel bağlam ve dil kullanım alışkanlıklarını korur. Zazaca masalların incelenmesi, hem dilin genel sentaktik yapısı hakkında bilgi verirken hem de bu yapının bölgesel farklılıklarını ortaya çıkarmak için de önemli bir kaynaktır.

Çalışmada kullanılan Zazaca masal metinleri, yazılı kaynaklardan alınmıştır. ‘Lüye u Kerzık’ masalının Kuzey Zazacası varyantı Haydar Şahin’in Kitabê Sanıku (Şahin, 2020), Güney Zazacası varyantı ise Münevver Akbana’nın Hebikê Henar (Akbana, 2021) eserinden alınmıştır. Metin seçiminde, anlatıların dilbilgisel çeşitliliği ve kültürel önemi dikkate alınmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, Kuzey ve Güney Zazacasındaki masal anlatılarının sentaks (sözdizimi) özelliklerini karşılaştırmalı olarak incelemek ve bu lehçeler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için masal metinlerinin dışında başka örnek cümlelere de yer verilmiştir. Çalışma, Zazacanın cümle yapısına odaklanmakta; ancak dilin tüm dilbilgisel özelliklerini kapsamamaktadır.

Araştırmanın, tehdit altındaki Zazacanın dilsel ve kültürel olarak anlaşılmasına ve korunmasına katkı sağlaması hedeflenmektedir. İleride bu alanda yapılacak çalışmalar, Zazacanın diyalektleri ve ağızları üzerine karşılaştırmalı analizler, diyalektolojik araştırmalar ya da sözlü ve yazılı metinlerdeki sözdizimsel çeşitlilikler gibi konuları ele alabilir. Bu sayede, Zazaca dilbilimi alanında daha derinlemesine bilgiler elde edilebilir.

Bu çalışmada aynı dil ailesinden olan, büyük ölçüde Zazaca cümle yapısıyla örtüşen ve gramer yapısı evrim geçirerek tekamül eden Farsça cümle yapısından da istifade edildiğini belirtmek gerekir. Maalesef Kürtçede de cümle yapısı konusunda derde deva olacak bilimsel çalışmalar bulunmamaktadır.

Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal bağlamında, klasik sentaks ve Dönüşümsel Üretici Dilbilgisi (Transformational Generative Grammar) teorileri esas alındı.

Dönüşümsel Üretici Dilbilgisi (Transformational Generative Grammar -TGG), Noam Chomsky tarafından 1950’lerde geliştirilen ve dilin yapısını ve işleyişini açıklamayı amaçlayan bir dilbilim teorisidir. Bu teoriye

göre, her dilin altında yatan evrensel bir gramer (Universal Grammar) bulunur ve diller arasındaki farklılıklar, bu temel gramerin farklı “dönüşümler” geçirmiş halleridir (Chomsky, 1957). Bu teorinin temel kavramları şunlardır:

- 1- Derin Yapı (Deep Structure): Cümlelerin anlamını belirleyen soyut, temel yapısıdır. Bu yapı, cümlelerin gerçek anlamını taşır ve yüzeydeki farklılıkların altında yatan ortak bir yapıyı temsil eder.
- 2- Yüzey Yapısı (Surface Structure): Cümlelerin telaffuz ettiğimiz veya yazdığımız somut halidir. Derin yapı, dönüşümler sonucu yüzey yapısına dönüşür.
- 3- Dönüşümler (Transformations): Derin yapıdan yüzey yapısına geçişi sağlayan kurallardır. Bu kurallar, kelimelerin yerini değiştirebilir, eklemeler yapabilir veya bazı öğeleri silebilir.

Chomsky, Dönüşümsel Üretici Dilbilgisinin amacını ise şu şekilde açıklamaktadır:

- a- Dil yetisini açıklamak: İnsanların sonsuz sayıda cümleyi nasıl anlayabildiğini ve üretebildiğini açıklamak.
- b- Evrensel dilbilgisini ortaya çıkarmak: Tüm dillerde ortak olan temel dilbilgisi prensiplerini belirlemek.
- c- Dilbilgisel kuralları formalize etmek: Dilin yapısını matematiksel ve mantıksal kurallar ile ifade etmek.

Şimdi bu teoriyi Zazaca cümleler üzerinden örneklendirelim:

Etken ve Edilgen Cümle Dönüşümü:

Derin yapı (etken): Heyderi non werd. (Heyder yemek yedi.) (özne+nesne+yükle)

Kerzıkı hêga ramıt (Şahin, s.40).

Kercê yêga ramıt (Akbana, s.8).

Dönüşümlü (edilgen): Yukarıdaki etken cümleye, edilgen yapım eki /-iya/ fiil köküne eklenir ve özne dönüştürülür.

Non wer-**iya**. (Yemek yenildi.)

Hêga/yêga ram-**iya**. (Tarla sürüldü.)

Yüzey yapısı (edilgen): amaene: yardımcı fiil (gelmek vb.) vasıtasıyla etken cümle, edilgen cümleye dönüştürülür.

Non (hetê Heyderi ra) ame werdene. (Yemek (Heyder tarafından) yendi.) (nesne + yüklem)

Bu dönüşümde, etken cümlede özne olan “Heyder”, edilgen cümlede tümleç haline gelir veya tamamen düşebilir. Fiile /-iya/ edilgenlik eki veya “amaene” yardımcı fiil eklenerek cümlelerin anlamı değiştirilir.

Hêga (hetê kerzıkı ra) ame ramıtene/ramıtış. {Tarla (kerzık tarafından) sürüldü.}

Yêga (het kercê ra) ome ramıtış. {Tarla (kerce tarafından) sürüldü.}

Soru Cümlesi Dönüşümü:

Derin yapı (Düz cümle): Heyder şî mektev. (Heyder okula gitti.)

Kerzık/kerce şî hêga/yêga. (Kerzık/kerce tarlaya gitti.)

Dönüşüm (Soru): Zazacada soru kelimesi veya vurgu (tonlama) ile cümle, soru cümlesi haline getirilir. Soru eki cümlelerin başında veya içinde yer alabilir.

Yüzey yapısı (ses tonuyla soru): Heyder şî mektev? (Heyder okula gitti mi?)

Burada vurgu yüklem (şî) üstündedir. Cümlede vurgunun yeri değiştirilerek (özne, nesne, yüklem) sorunun soruluş şekli değiştirilebilir.

Kerzık/kerce şî hêga/yêga? (Kerzık/kerce tarlaya gitti mi?)

Tümce Birleştirme Dönüşümü:

Derin yapılar: “Ez amane.”, “O şî” (‘Ben geldim’. ‘O gitti.’).

Dönüşüm (Birleştirme): Bağlaç (“u” (ve) kullanılarak iki cümle birleştirilir.

Yüzey yapısı: ‘Ez amane u o şî.’ (Ben geldim ve o gitti.)

Zazacada iki ayrı cümleyi birleştirmek için “u”, “ve ... ra”, “çike” gibi bağlaçlar kullanılır.

Zazacanın Cümle Yapısı

Cümle

Cümle; her dilde olduğu gibi Zazacada da dilbilimsel açıdan bir yargıyı ifade eden, anlamsal ve yapısal bütünlüğe sahip sözcük dizisidir. Sentaktik kurallar çerçevesinde en az bir özne ve bir yüklemden oluşarak temel bir iletişim birimi görevi üstlenir. Cümlelerin öğelerinin dizilişi gramer kuralları bakımından belli bir sırayı takip eder (Çiftçi, 2013:207). Öğelerin dizilişi, dilin söz dizimi (sentaks) kuralları tarafından belirlenir ve bu düzen, anlamın doğru aktarılmasında belirleyici rol oynar.

Cümlelerin Öğeleri

Zazacada basit ve kurallı bir cümlelerin öğe dizilişi şu şekildedir:

1. Özne: Zazacada kurallı cümlelerde özne başta yer alır.

Memed, êr erey ame.

Zelal, universita de wendekara.

Mı tezê xuyê doxtora sentaksê Zazaki sero nost.

Lu u kerce bên umbaz yobinun (Akban, 2021:7).

Tı heta ameya **ez** yega awk duna (Akban, s. 8).

İna lu şına vindê kercê u yı xapinena (Akban, s. 8.)

Kerzık unciya sono çê waa xo lüye (Şahin, 2020:40).

Tı so hêga sak bıke (Şahin, s.40).

Lüye unciya zibena (Şahin, s.41).

2. Yüklem: Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi hem kurallı isim cümlelerinde hem de kurallı fiil cümlelerinde -yüklemin morfolojik yapısı tam fiil veya imek fiili şeklinde tezahür etmesinden bağımsız olarak- sentaktik konum olarak daima cümlelerin sonunda yer alır.

Ina qelema.

Cemal, qey imtanânê xu **xebitiyeno.**

Lazek mêsini **çırayneno**.

Hesen Xoce, dersa Farski **dano**.

Ma gurê xu **bar ken** (Akban, s.8).

Timotım **yên** tiyehet u piya **gêrên** (Akban, s.7).

Îna lu **şına** vindê kercê u y1 **xapinena** (Akban, s.8.)).

Rew ra zû kerzık **beno** (Şahin, s.40).

Kerzıkı hêga **ramıt** (Şahin, s.40)

M1 sarê **gureto**, sarê m1 zaf **dezêno** (Şahin, s.41).

3. Nesne: Zazacada nesne alan fiillerle kurulan kurallı cümlelerde, nesne öznenin sonra ve yüklemden önce yer alır.

Laşêr, bazari ra **yemis** guret.

Filit, kitabroş/dıkanê kitabi ra **kıtabêko cildin/bıcild** êrina.

Dadiya m1, bostan ra **balcanê suri** ardi.

Ez ji yena **bezre** erzena yêga, ma **yêga** rumên (Akban, s.7).

Ma xu ri **gele** birum (Akban, s.7).

Tu **gurê xu** qêdina? (Akban, s.9).

Kerzık **cüyin** veze ro (Şahin, s.41).

Waa lüye m1 **hêga** sak kerd, endi asme ra dıma **vaye** vezena (Şahin s.40).

4. Tümleç: Kurallı cümlede, yerine göre farklı edatlarla kullanılan tümleç, öznenin sonra ve yüklemden önce gelir (Çiftçi: 2013:208). Fakat bazı istisnai durumlar vardır. Özellikle nesne almayan fiillerde (ör. şıyaene: gitmek) tümleç yüklemden sonra da gelebilir. Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi özellikle zarf (bilhassa zaman ve durum bildiren zarflar) tümleçleri yüklemden önce gelir.

Seyid, **Roşani ra** gırdiyero labelê **Xelili ra** qıjiyêro.

Bava Musa, **dewe ra** ame.

Sey Memed, **dewe ra** pêya şı **hetê suke**.

Yaşêr, **universita ra** ame u şı **suik**.

Yo ruej lu u kerce yên **tiyehet** (Akban, s.7)

Îni **sersıbyı ra heta şew** piya gêrên (Akban, s.7).

Bıra kerce, wullay **hêna** yo gurê m1 yo **zaf** muhim vêjiyo (Akban, s.8).

Kerzık **pede pede** kar keno (Şahin, s.40).

Wıyy bıra kerzık ez **zaf** nêwesoy (Şahin, s.41).

Kerzık sono **verê çêverê lüye** (Şahin, s.41).

Bir cümlede hem tümleç hem nesne varsa, bu iki ögenin cümledeki yerleri şöyle olur:

Zazaca tümleç ve nesne içeren cümlelerde öge sıralanışı, (1) bilgi yapısı, (2) vurgu (tonlama), ve (3) söylem bağlamı gibi faktörler tarafından belirlenir. Prototipik düzende ise tümleçler nesnelere nazaran yükleme daha uzak konumlanır. Bu ögelerin cümledeki sırası şöyle olur:

a-) Cümlede nesne belirtiliyse tümleç, nesneden sonra gelir.

Heyderi, non **fırme ra** herina.

Ma cilanê xo zi **keye ra** tê ardi.

Şêhla, kıtab peyser da **Xeycane**.

Xal Meh, keynayê xo daya **merdimanê xu**.

Wa gurê ma **lezabez** bıqêdıyo (Akban, s.7).

Kerzık, toxımı nano rê **herê xo ser** sono **hêga** (Şahin, s.40)

Hêgay **hatan sunde** sak keno u qedeneno (Şahin, s.40).

Waa lüye mı hêga sak kerd, **endi asme ra dıma** vaye vezena (Şahini s.40).

b-) Nesne belirtili değilse, tümleçten önce veya sonra gelebilir.

Heseni, **kıtabxane ra** yo kıtabêk girot.

Gulsosine, **çê ra** hirê sayi ardi.

Asmêni, **çarşı ra** topa futboli herina.

Kerzık **pede pede** kar keno (Şahin, s.40).

Sözcük Türleri

1. **Ünlem:** Ünlem diğer adıyla çağırma edatı çağrılan isimle birlikte çoğunlukla cümlelerin başında ve yüklem-den önce yer alır (Çiftçi, 2013:209). Ünlem cümlelerinde sözcük bazen zamir, bazen sıfat ve bazen de zarf olabilir (Şahinoğlu,1997:511).

Ya Rabbi! Tı mı ri rehm bıker, **Ya Rabb!** Tı gunê mı ef bıker!

Ya Heq! Tı guna mı ef ke!

Ya Xızır! Tı esta!

Hêwaxxx, hêwaxxx waka lu! (Akban, s.11).

Bıra kerce! Wullay hêna yo gurê mı yo zaf muhim vêjiyo (Akban, s.8).

Wayê'm!, Ez qebul kena, temum! (Akban, s.13).

Waa Lüye! Mi hêga ramıt qedena (Şahin, s.40).

Bıra kerzık! Tı ewro so hêga bırame (Şahin, s.40).

Waa lüye! Hêga resto, so hêga biçine, eke nêçinıt, den pêro rişino bine (Şahin, s.41).).

2. **Sıfat:** Cümle içerisinde herhangi bir sözcüğü niteleyen sözcük, sıfat olarak tanımlanır. Zazacada sıfatlar, türleri açısından cümle içerisinde farklı yerlerde yer alırlar.

a-) Eğer söz konusu sıfat, niteleme sıfatıysa, genellikle nitelediği sözcükten hemen sonra gelir (Çiftçi, s. 209) ve sözcüklerin fonetiğine ve cinsiyete göre (erillerde) “o” ve (dişillerde), “a” vs. tamlama (izafet) ekleriyle birbirine bağlanır.

Muradi, kıtabêko **erjaye** êrina.

To qesewo **wes** vat.

Hêgayê ma dı gulê **rındeki** veciyê.

Bıra kerce, wullay hêna yo gurê mı yo **zaf muhim** vêjiyo (Akban, s.10).

Waka mı ya **delal** (Akban, s.12).

Ina luya fendçu, fênd fendun kena u bina cayê xu ra niwurzena (Akban, s.13).

Rew ra ju kerzık beno, nu kerzık **zaf pêt** beno (Şahin, s.40).

Bıra kerzık, ti nia **zaf** pêta, ez coka ra to ra zaf haskenane (Şahin, s.40).

Lüya **canbaze** xo-xo de vana (Şahin, s.41).

b-) Sayı, belgisiz ve işaret gibi belirtme sıfatları, genellikle niteledikleri kelimedenden önce gelir ve bu şekilde nitelenen isimle aynı rolü üstlenirler.

Ino kıtab ê şımayo. **Ê dı** kitabı zi ê Hemediyi.

A çênaka **rindeke** ra vase.

Kamci kıtav yê Baqiyo, ez nêzon.

Yo lu u **yo** kerce bën (Akban, s.7).

Zü lüye ve **zü** kerzıkı ra benê (Şahin, s. 40).

Wıyy bıra ez şiyana **na** gema **serêne** (Şahin, s.41).

Bileşik cümlelerde kullanılan sıfat cümlecikleri, niteledikleri kelimenin hemen ardından gelir ve bu kelimeye bir bağlaç aracılığıyla bağlanır.

Karo **ke ma hata na roze kerdo**, o ma rê beso.

Xebatê erjayeyi **ke heta inka ameyi vıraştış**, waziyetê Zazaki ma rê mojnani.

3. Zarf: Bir fiilin, sıfatın, başka bir zarfın veya tüm cümlelerin anlamını yer, zaman, durum, miktar, soru ve yön gibi çeşitli açılardan niteleyen veya belirten sözcüklerdir. Zarflar, eylemlerin veya niteliklerin nasıl, ne zaman, ne kadar, nereye vb. gerçekleştiğini açıklayarak ifadeye kesinlik kazandırır. Kurallı cümlelerde zarflar çoğunlukla cümlelerin başında yer alır, ancak zarfın türüne bağlı olarak cümledeki konumu farklılık gösterebilir.

a-) Zazacada yer, nicelik, miktar, durum, sıra, soru ve tasdik zarfları cümlede genellikle yüklemenden (filden) önce yer alırlar:

Yadin, **o ca de xeylêk** eciz bı.

Wendekari, **roz be roze** bi zêde.

Xalit şiyêne ça, ez nêzana labelê **hela bin ita ra lezayi ra** viyert.

Ez tu ra **zaf** hes kena (Akban, s.7).

Hın wêxt yegun ameyo, wêxt awkdayışo (Akban, s.8).

Tı heta ameya ez yêga awk duna (Akban, s.8).

Wıyy bıra kerzık ez **zaf** nêweso (Şahin, s.40).

Kerzık şî hêga, **hatan sunde** hêga ramıt qedena (Şahin, s.41).

Hev şêro ewro **cüyın de** vındero (Şahin, s.41).

b-) Zaman ve durum zarfları, öznenin önce veya sonra gelebilir:

Ewro hewa akerde/ weş o labelê vizêr varayış bı.

Pirika mı dewe ra **vizêri** amê.

Belkia sodır/sersıbe şiliye vorena.

Tı vana qey ino merdeyê Cemila yo?

Ya zi vêjyena **werte** u yena **vindê** kercê (Akban, s.8).

Tı êr bezre berz yega la ez ji çı **waxt ameya** ez yena yega cıt kena (Akbana, s.8).

Waka lu, **tı heta ameya** mı yega awk da (Akbana, s.11).

Sund u sodır nevındeno, ze muleçike xo rê gurino (Şahin, s.40).

Tı **ewro** so hêga bırame, ez ki sonane toxım erzenane (Şahin, s.40).

Waa lüye mı hêga sak kerd, **endi asme ra dıma** vaye vezena (Şahini s.40).

c-) Cümlede temenni, üzüntü, özlem, beğeni, sevinç vb. ifadeler belirten zarflar genellikle öznenen önce yer alır:

Werıkna mı universita ıno waziyet/hal de nêdiyêne.

Çı hêf ke miletê ma qımetê Zazaki nêzaneno.

Çı heyf ke, zafiyê insanan qiyetê/erjeyê nimet nêzani.

Xoşibê sıma bo dewa sıma zaf rindeka.

Çı weşo ê kesane rê ke rayirê insaniyeti de ganê xu dani.

Bıra kerzık, ti nia pêta, **coka ra** ez to ra zaf haskenane, bê ma pia wa u birayêni bicêrime (Şahin, s.40).

Bıra bıra **cori** pers meke (Şahin, s.40).

Endi diyaş ro kerziki kuno (Şahin, s.41).

Zazacada Cümle Türleri

Diğer dillerde olduğu gibi Zazacada da cümleler, yüklemlerine göre, yüklemnin etki alanlarına, anlamları gibi farklı özelliklerine göre çeşitli şekillerde gruplandırılır (Şahinoğlu, s.498).

I- Yüklemlerine Göre Cümleler

Zazacada yüklemine göre cümleler; isim cümlesi ve fiil cümlesi olmak üzere iki gruba ayrılırlar.

1. İsim Cümlesi

İsim cümleleri, yüklemli zaman eki almış bir fiil olmayan, bunun yerine isim ya da isim soylu bir kelimeyle ve buna eklenen imek fiili (olmak, var olmak gibi) ile kurulan cümlelerdir.

Bu tür cümlelerde yüklem, “olmak” anlamı taşıyan bir yardımcı fiil ile tamamlanır.

Zazacada bu yardımcı fiil, “biyaene” ve “estene” sözcüklerinden türetilir. Yerine göre bazen şahıs eklerini alarak tam şekli, bazen de kısa şekli isim ya da sıfata eklenerek cümleyi oluşturur.

Wayirê huneri her ca de qımetino.

Mêman, mêmanê Homayi yo.

Çend hebi bırayi şıma **esti**?

A çêneke, dewê ma ra **niya**.

Diwon Cebexçuri, kıtabê Mela Aziz Beki **yo**. (Dağılma, 2024:44).

Ina lu fendçu **ya** (Akbana, s.7).

Yo lu u yo kerce **bên** (Akbana, s.8).

Vuna ez **niweşa** (Akbana, s.12).

Rew ra ju kerzık **beno**, nu kerzık zaf pêt **beno** (Şahin, s.40).

Wıyy bıra kerzık ez zaf **nêwes** (Şahin, s.40).

Bare pêro ki yê **diya** (Şahin, s.42).

2. Fiil Cümlesi

Gramer kurallarına uygun olarak yüklemi çekimli fiilden oluşan cümleye fiil cümlesi denir (Çiftçi, s.213). Fiil cümlelerinde, yüklem mutlaka kişi (şahıs) ve zaman anlamı taşımalıdır.

Yani yüklem hem eylemi yapanı hem de eylemin ne zaman gerçekleştiğini bildirmesi gerekir.

Mordemo baqıl, karo qefçıl **nêkeno**.

Zazaki dı wext name halo sade dı zafomar bo wesıla /-i/ geno. (Karabeyeser, 2023:76).

Mı o kıtab **wendi bi** (Arslan, 2018:60).

Ma **gêrên**, ma **kay kên**, ma piya nun **wên** (Akbana, s.7).

Ez yena yêga **cıt kena** (Akbana, s.9).

Bıra kerce, wullay hêna yo gurê mı yo zaf muhim **vêjiyo** (Akbana, s.10)

Lüye peyê vılê xo **kınena** (Şahin, s.42).

Ze muleçike xo rê **gurino** (Şahin, s.40).

Hêgay hatan sunde **sak keno u qedeneno** (Şahin, s.40).

3. İmek Fiil:

Zazacada kurallı cümlede imek fiili de daima cümlelerin sonunda yer alır.

Kıtavê domanu **suro**.

Vizêr varayış bı labelê êr hewa **akerde yo**.

Dewê ma zaf gırd **nêya**.

Bavayê Kerti namê qalikiyo.

İna lu fendçu **ya** (Akbana, s.7).

Ma gerekay way u bırayê yobinun **bi** (Akbana, s.7).

Yo quç **esto** (Akbana, s.13).

Rew ra ju kerzık **beno**, nu kerzık zaf pêt **beno** (Şahin, s.40).

Wıyy bıra kerzık ez zaf **nêweso** (Şahin, s.40).

Bare pêro ki yê **diya** (Şahin, s.42).

II- Yüklem Etki Alanına Göre Cümleler

1. Etki alanı dar (yüklemi geçişsiz fiille kurulu) cümle:

Geçişsiz fiil cümleleri, yüklemi nesne almayan, yani doğrudan bir varlık veya kavram üzerinde gerçekleşmeyen geçişsiz fiillerle kurulan cümlelerdir. “Morfolojik ergatif özelliğinden dolayı Zaza Dilinde fiillerin geçişli olup olmaması büyük önem kazanmaktadır. Geçişsiz fiiller zorunlu bir nesneye sahip olmadıkları için bu sistemden etkilenmezler” (Arslan, 2019:29). Zazacada bazı önemli geçişsiz fiiller şunlardır: “biyaene (olmak)”, “amaene (gelmek)”, “şıyaene (gitmek)”, “voştene (koşmak)”, “guraene, (çalışmak)”, “huyaene (gülmek)”, “qefeliyaene (yorulmak)”, “bermaene (ağlamak)”.

Talebey **qefelinê** (Arslan, 2019:30).

Vılıke **amê**.

Momin **şı** keye.

Dadiya xu şiyayişê ey dima zaf **berma**.
 Ez **guriyane** pêro ki heqa mına (Şahin, s.42).
 Bıra kerce, payiz **ameyo** (Akbana, s.8).
 Ez zaf **qefilayaya** (Akbana, s.11).
 Lu **vazduna şına** lewê cuyin dı, dı saeti **vindena** (Akbana, s.13).
 Wıyy bıra kerzık ez zaf nêweso (Şahin, s.40).
 Ze muleçike xo rê **gurino** (Şahin, s.40).
 Her caê mı **dezêno** (Şahin, s.41).

2. Etki alanı geniş (yüklemi geçişli) cümle:

Geçişli fiil cümleleri, yüklemi nesne alabilen fiillerle kurulan cümlelerdir. Zazacada geçişli fiil şimdiki zamanda özneye göre çekimlenir, bütün geçmiş zamanlarda ise nesneye göre çekimlenir.

Pervine, kıtab **ard**.
 Lorani, defter **dırna**.
 Ma emser dewe de bono newe **vıraşt**.
 Cirana mı kıtavê malimi **wast** (Arslan, 2022:409).
 Mı gurê xu **qêdina** (Akbana, s.11).
 İna lu kercey **xapinena** (Akbana, s.8).
 Kerce gelê xu **geno** (Akbana, s.13).
 Kerzık hêga **aşwe dano** (Şahin, s.41).
 Kerzıki gay **fışti ra rae** (Şahin, s.40).
 Hêgay hatan sunde **sak keno** u **qedeneno** (Şahin, s.40).

III- Yüklemın İsnadına Göre Cümleler

1. Etken Cümle: Öznesi belli olan, yani yüklemi (fiili) etken olup gerçek faile (özne) isnad edilen cümlelerdir (Çiftçi, s.214). Bu cümleler, öznenin; işi doğrudan yaptığı ve yüklemın söz konusu eylemi gerçekleştirdiği açıkça belirtilen cümlelerdir.

Özne, eylemin failidir (yapıcısıdır).

Seycani wer **werd**.
 Mela Mehamedê Eli Huni, mewlidê xu serra 1971 dı **nuştö** (Varol, 2018:288).
 Pirika mı nan **pot**.
 Ez yena yêga **cıt kena** (Akbana, s.9).
 Mı gurê xu **qêdina** (Akbana, s.11).
 Hın teselê kercê **kuwena** (s.13).
 Linga mı **xışt biye**, her caê mı **dezêno** (Şahin, s.40).
 Kerzık, hêgay **zû heşt de** qedeneno (Şahin, s.41).
 Kerzık hêga **aşwe dano** (Şahin, s.41).

2. Edilgen Cümle: Edilgen cümlelerde yüklem, edilgen bir fiille kurulmuştur ve özne genellikle belirtilmez. Çünkü özne ya herkes tarafından bilinir ya bilinmez ya da özellikle söylenmek istenmez. Bu nedenle eylem, doğrudan nesneye aktarılır.

Non **weriya**, do **sımiya**.

Her serr cayanê muhtelifanê dinya de bı hezaran masumi **yeni kıştış/ kışıyeni**.

Kıtabê Zılfi Selcani zobina zonu de **amey raçarnayışi**.

Gelo insan zano ke çıra **ameyo xelq kerdışı**?

Kıtavê Zazaki par **noşıya**.

Hemuyê kuçe u rayiran **ameyi pak kerdışı**.

Hêga **ame ramıtış**.

Qanuno ke zoni kerde tomete, 2010 de **dariya we**.

Çê **vuriya** (Arslan, 2019: 36).

Warê Dêrsımı ma rê **biyo tomete**.

Dı asmi ra dıma ki hêga **aşwe dino** (Şahin, s.40)

Endi roze amê ke hêga **aşwe diyo** (Şahin, s.41).

Endi pede **beno sund** (Şahin, s.42).

Zazacada etken ve edilgen fiillerin morfolojik ve leksikal olmak üzere iki formu vardır (Arslan, 2019:36).

Etken (aktif):

Ey çê **vurna**. (O evi değiştirdi.)

b. kerdene > Ey çê **kerd pak**. (O evi temizledi.)

Edilgen (pasif):

/-i/ > Çê **vuriya**. (Ev değişti.)

b. biyaene > Çê **bi pak**. (Ev temizlendi.)

“amaene”yardımcı fiil aracılığıyla;

Çê **ame vurnayışi**. (Ev değiştirildi)

b. Çê **ame pak kerdış** (Ev temizlendi)

IV- Anlam Bakımından Cümleler

Zazacada anlam bakımından cümleler dörde ayrılır:

1. Haber Cümlesi:

Olumlu ya da olumsuz bir haberi bildiren cümleye haber cümlesi denir.

Sadıq, vizêr raywanti ra agêra/gêra a.

U tever ra yeno (Selcan, 1998:632).

Ay say verdi (Karabeyeser, 2016:67).

Emser mektev ranêbi.

Tutonê dezay mi kay nikenî.

Ez ha şına (Akban, s.8).

Mı gurê xu qêdina (Akban, s.11).

Ez zaf qefilyaya (Akban, s.11).

Kerzık hêgay hatan sunde sak keno u qedeneno (Şahin, s.40)

Kerzık, hêgay zû heşt de qedeneno (Şahin, s.41).

Lüye dana xo rê, berbena, xo cüyin de gırkena (Şahin, s.42).

2. Emir Cümlesi:

Bir emir ya da yasağı bildiren cümleye emir cümlesi denir.

Ey kıtavi biya, ney bere!

Î karê qefçılı reyna meke!

Bike, bivêne; meke, mevêne! (Keskin, 2017:64)

Şima kıtab bıwanên!

Temum waka lu, ti şue bun kar gurê xu ra (Akbana, s.9).

Tı êr yega sak bıker (Akbana, s.10).

Ti yega awk bıdı (Akbana, s.12).

Waa lüye, ez sonane toxım erzenane, tı ki so sak bıke! (Şahin, s.41).

Bıra kerzık! tı ewro so hêga bırame (Şahin, s.40).

Waa Lüye, nıka so toxım bıerze (Şahin, s.40).

3. Soru Cümlesi:

Cevaplanması beklenen, soru eki veya soru kelimesi içeren yahut vurguyla soruya dönüşen cümlelerdir. Bu cümleler, fonolojik (vurgu), morfolojik (soru sözcükleri) veya leksikal (soru zamirleri/sıfatları) unsurlarla biçimlenir. Zazacada soru cümlesi hem vurguyla hem soru sözcükleriyle kurulur. Soru ifadeleri, cümle içinde farklı konumlarda (başta, ortada veya sonda) bulunabilir. Vurguyla yapılan soru cümlelerinde vurgunun yeri sorunun amacına göre değişir. Bir cümlede vurgunun yeri, hangi bilginin sorgulandığını belirler. Örneğin, “Ali gitti mi?” sorusunda vurgu yüklemdeyse (gitti mi), kişinin gidip gitmediği; vurgu zarf üzerindeyse (Ali ne zaman gitti?), eylemin zamanı öğrenilmek istenir.

Êli şî?

Êli ewro şî?

Soru sözcükleri de aynı amacı ifade edebilir.

Gelo Êli şî?

Êli çı waxt / key şî?

Êli çı wend?

Tı qey bermena? (Aslanoğulları, 2015:32)

Bıra kerce, tu se kerd? (Akbana, s.8).

Tu gurê xu qêdına? (Akbana, s.9).

Ti qê hend zaf xebityena? (Akbana, s.11).

Waa lüye, asme ra jêde vêrd ra, to şiyêne vay vetêne, çıra nêşiya? (Şahin, s.41).

More çıra dana puro? (Şahin, s.41).

Çıturi beno ke kerzık mı bıxapno? (Şahin, s.42).

Vurgu Türü	Soru Cümlesi	Soru Kelimesi Kullanımı	Sorgulanan Bilgi
Yüklem	Êli şi ? (vurgu ‘şi’)	-	Eylemin yapılıp yapılmadığı
Zarf	Êli vižêri şi? (vurgu ‘vižêri’)	Ali ne zaman gitti?	Eylemin zamanı
Yer	Êli şi mektev ? (vurgu ‘mektev’)	Ali nereye gitti?	Eylemin yönü
Nesne	Êli kıtav wend? (vurgu ‘kıtav’)	Ali ne okudu?	Eylemin nesnesi

4. Ünlem Cümlesi:

Bu cümleler, beğeni, şaşkınlık, korku, sevinç özlem gibi çeşitli duygusal durumları ifade etmek için kullanılır (Çiftçi, s. 216).

Kes qımetê zonê xo nêzaneno!

Hına wo bedelê holi!

Çı merdimêko bomo!

No sene dem u dewrano!

Ez qırbun waya xu, ez heyrun waya xu! (Akban, s.11)

Wayêm, ez qebul kena, temum! (Akban, s.13).

Waa lüye! Ez sonane toxım erzenane, tı ki so sak bıke! (Şahin, s.41).

Bıra kerzık! Tı ewro so hêga bırame (Şahin, s.40).

Waa Lüye! Nıka so toxım bıerze (Şahin, s.40).

Wıyy! Bıra kerzık ez zaf nêweso (Şahin, s.40).

Waa lüye! Hêga resto, so hêga bıçine (Şahin, s.41).

To vijêri mı dime ra şiya hêv pêro kırsno ardo, bara mı ki nêdê! (Şahin, s. 42).

V- Öğelerin Diziliş Sırasına Göre Cümleler

Cümleler, öğelerinin diziliş sırasına göre kurallı cümleler ve kuralsız (devrik) cümleler olmak üzere iki gruba ayrılır (Şahinoğlu, s. 514).

1. Kurallı Cümle:

Cümlenin öğelerinin ilgili dilin gramer kurallarına göre uygun şekilde dizilmişse, cümle kurallıdır. Zazacanın cümle yapısı SOV (Özne-Nesne-Yüklem) şeklindedir. Zazacanın SOV tipolojisine uygun olarak, kurallı cümlelerde yapısal hiyerarşi şu şekildedir: özne > nesne/tümleç > yüklem. Zarflar ise bağlama göre farklı konumlarda bulunabilir.

Mı.ÖZNE non.NESNE werd.YÜKLEM

Bu cümlede öğeler SOV düzenine göre dizilmiştir ve cümle kurallı bir cümledir.

Ay erebe ramena.

Rozdar derse gurino.

Fatıma kundire arde.

Bıra kerce, tu se kerd? (Akban, s.8).

Tu gurê xu qêdina? (Akban, s.9).

Ma gurê xu bar ken (Akban, s. 8).

Ez ha şına (Akban, s.8).

Ti heta ameya mı yêga sak kerd (Akban, s.11).

Kerzık çê xo de weno, simeno (Şahin, s.40).

Kerzık, hêgay zû heşt de qedeneno (Şahin, s.41).

Kerzık hêga axwe dano (Şahin, s.41).

Mı hêga sak kerd (Şahin, s.41).

Kerzık zû heşt de hêgay qedeneno (Şahin, s. 41).

Not: Zazacada geçişsiz fiillerle kurulu cümlelerde yönelme (-e) halinde bulunan tümleçler yüklemden sonra gelir.

Fatık şî **kiye**.

Roza pêyene de kerzık şî **lewê lüye** (Şahin, s.41).

2. Devrik Cümle:

Cümlenin öğeleri, gramer açısından kurallara aykırı dizilmiş ve özellikle de yüklemi özne ve nesneden önce gelen cümle, kuralsız yani devrik cümle sayılır (Çiftçi, s. 218).

Gureti.YÜKLEM mı.ÖZNE derdi pêro.NESNE

Ez merda dima şiyayişê ti, tewr nino virê ti.

Ne isan verda zalımu ne ki dar u ber (Doğan, 2018:70).

Ma pê yi dest kerdı mawlidi Nebi (Puexi, 2023).

Nêqedinê derdê ma bao.

Dı-hirê roji vaye de gurino kerzık (Şahin, s.40).

Yenime piya bare kenime meşte (Şahin, s.41).

VI- Yapılarına Göre Cümleler

1. Basit Cümle

Basit cümle, tek bir yargı bildiren ve yalnızca bir yüklem içeren cümledir.

Mı emşê/emış televizyon de Tehran **şêr kerd**.

Emser wısar şılı zaf **vare**.

Uşên ve Ele ra piya **sonê** mektev.

Ebe zû gule ra usar **nino**.

Xala Mircon sêrşit **werd** (Aslanoğulları, s. 37).

Bıra kerce, payiz **ameyo** (Akban, s.7).

Ez ha **şına** (Akban, s. 8).

Tu gurê xu **qêdina**? (Akban, s.9).

Ma gurê xu **bar ken** (Akban, s. 8).

Kerzık, hêgay zû heşt de **qedeneno** (Şahin, s.41).

Kerzık hêga **aẖwe dano** (Şahin, s.41).

Ze muleçike xo rê **gurino** (Şahin, s.40).

2. Bileşik Cümle

Basit cümlelerden farklı olarak, bileşik cümlelerde, birden fazla fiil (yüklem) ve en az bir ana ve bir yan cümle olur. Yargılar arasında sebep-sonuç, zaman, koşul gibi bağlar bulunur. Bileşik cümlede, temel cümle yargı bildirirken, yan cümle yardımcı görevindedir.

Waxto kî tî şî universita **ez kiye dî biya**.

Yukarıdaki cümlede “waxto kî tî şî universita” cümlesi yan cümle, “ez kiye dî biya” cümlesi ise temel cümledir. Aşağıdaki bileşik cümlelerde bold olan cümleler temel cümlelerdir; diğerleri de yan cümlelerdir.

Tî ke biyamene ma dersa xo vıraştênê.

Eg emşo şîlî bıvar sîba **kuçê beni çamır**.

Tî ke mektev ra amêne **ma non werdene**.

Tî holê bıkır **tî holê vinên**.

Eg ma kot zımıstun **ma hın ardun niêrnên** (Akban, s. 7).

O cayo kî ma belî kên **ma hurdi piya o ca ra vazduni** (Akban, s.13).

Semêd îni fendun tu ya **hın miyanê mî gure dî şikiyo** (Akban, s.14)

Sund u sodir nevındeno, ze muleçike xo rê gurino (Şahin, s. 40).

Roze gaanê xo keno tever ke şêro hêga bıramo (Şahin, s.40).

Bıra kerzık, ti nia pêta, ez coka ra to ra zaf haskenane (Şahin, s.40).

Bileşik cümleler, kuruluş özellikleri ve yan cümleciklerin işlevleri dikkate alınarak çeşitli türlere ayrılmaktadır. Bu ayırım, cümlelerin anlam yapısını ve gramer özelliklerini belirleyen önemli bir sınıflandırmadır.

1. Bileşik Cümle Türleri

a) Sıralı Bileşik Cümleler

“Aralarında anlam ilişkisi bulunan bazı basit ve bileşik cümlelerin bağlaçla değil- bir virgül yahut noktalı virgülle birbirine bağlanarak oluşturulan cümleler zinciridir” (Çiftçi, s. 222).

Sıralı bileşik cümlelerde, mantıksal bir sıra ve anlamsal ilişki söz konusudur.

Ma şiyin welato duri; ma şelagê xu girewt, ma xatır waşt, ma nişt ereba; ma bi wedar şî.

Kıtavê Zazaki bibi vindi, mî zeîê çêyi de her ca sae kerd, serê masa u dolavi de niada, mî toa nêdi, omîdê mî şikiya; peyniye de mî qaytê peyê dolavi kerd, kıtav gîno ve uza.

İni sêrsıbay ra heta şew piya gêrên, kay kên, nun wên u bena şew, her kes şîno keyê xu (Akban, s.7).

Tî zi şue o yegayo kî ma rumên awk bîd, wa yega bînek nerm bo, wa awkê xu bıunco u wa filhun bo (Akban, s. 8).

Payiz diyeno, hewa beno serd (Akban, s.7).

Kerce şîno, yega sak keno, gurê xu qêdînenno (Akban, s.10).

Wıyy bira kerzık ez zaf nêweso, tı so toxım bierze, ez ki sonane sak kenane (Şahin, s.40).

Kerziki gay fişti ra rae, şî hêga, hatan sunde hêga ramıt qedena (Şahin, s.40).

Wıyy! Bira ez şiyana na gema serêne, heşi ez diyane, na ro mı dıme, ez ver remane, heşi çapolê da miyanê mı ro, miyanê mı fişto mı ver, neşkiane ke bilewine (Şahin, s.40).

b) Bağlı Bileşik Cümleler:

Sentaktik açıdan birbirine bağlı cümleler, aralarındaki mantıksal ilişkiye ve kullanılan bağlaca göre (Karabeyeser, 2021) farklı kategorilerde incelenir.

1. u (ve, ile), ki, zi, ke, kî (de, dahi) gibi atıf ekleri ve bağlaç²larla birbirine bağlanan ve gramer açısından aynı görevi paylaşan veya anlam açısından birbirini tamamlayan iki sözcük veya cümle arasındaki ilgi, uygunluk ve koordinasyon ilgisidir (Şahinoğlu, s. 552).

Ez sersibay seat 7:30 de wırışta **u** mı dêt ri xu şıt u mı dıdanê xu firçe kêrd **u** sêpare kerdışa pê ez şiya universite.

Herkes amo tı **ki** bê mektev.

Yi nun werd tı **zi** biwer.

Tı **ke** bêre ma piya derse **ki** gurime.

Labelê ez heta yega awk duna tı **zi** gereka lezabez şuêr u bıyêr (Akban, s. 8).

Ma uja dı **zi** yo ca beli kên u ma şini uja (Akban, s.13).

Mı **nê** waytiya tu ra tayi fum kerd **nê zi** tu ra tayi fum kerd (Akban, s.14).

Roze gaanê xo keno tever **ke** şêro hêga bıramo (Şahin, s.40).

Mı toxım est hêga, tı **ki** so hêga sak bıke (Şahin, s.40).

Tı so hêga sak bıke, ez **ki** vaye vezon, hêga axwê danane (Şahin, s.40).

2. Eşitlik ve seçme ilgisi: Anlamca eşit iki cümle, “hem...hem” gibi bağlaç çiftleriyle bağlanır. Bağlaçlar her cümlelerin başında bulunur.

Wazin qey kêra bıcın, **wazin** qey kora reks bıkr.

Wazena serva ker bicine, **wazena** serva kori kay ke.

Ha tı ez kısta **ha** tı mı ra ına qal va.

Qe bê **qe** me!

Hem vozdan **hem** lawıke vano.

Wazin kitab bid yew berşaw, **wazin** xu de bıyar.

Ya niya bıke **ya** hên bıke.

3. Sırayla değişme ilgisi: Karşılıklı seçim ilişkisi, birbirini dışlayan veya alternatif oluşturan yargıların bağlaçlarla bağlanmasıdır. Bu yapıda, yalnızca bir yargının gerçekleşme olasılığı veya tercihi söz konusudur.

Ya kitab bıwan **ya** şiyê rakewır/rakur

Ya mı bere Alamanya **ya** bırayê mı ber.

Ya sır xu çoy ra mevaj **ya** gunê çoy megir.

Ya ın qahr bunc **ya ita** ra şo.

Qe bê **qe** mê.

2 Karabeyeser, A., & Söylemez, İ. (2020). Zazaki Dı Bestoği Sadeyi. Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 6(12), 9-23.

Bazen bağlaç tekrarlanmaz, sadece iki cümle arasında yer alır ve aynı anlamı verir.

Ino gure rehet niyo **ya zi** ez tı ra nêzuna.

Mı fam nêkerd **ya ki** mı nêzana to ra vaci.

Mı tı ra va nêva yi mı fahm nêkerd **ya zi** mı nêzuna vaj.

Bın çim ra onen mı ra **ya zi** mı xelat fehm kerd.

No kar rehet niyo **ya ki** ez beseneken.

4. Karşıtlık, terslik veya istisna ilgisi: Anlamsal olarak birbirine zıt, çelişen veya istisna oluşturan yargıların bağlaçlarla (atıf edatlarıyla) birleştirilmesi durumudur. Bu yapıda cümleler arasında mantıksal bir tezat veya hariç tutma ilişkisi bulunur.

Usar ame **hama** zü gule ranêkerd

Inı her çi zun **la** qal nêken

Dersa ma biye **labele** melım nêame.

Ez veyşun bi ya **la** mı çoy ra nêva.

Wı hol merdim bı **hema** çoy qıymêt yi nêzuna.

Yê zi yi ra hezkerdin **lakin** yew waxt zi nêşkê yê ra vaj.

Derse ey rinde **hama** matematiki de mend.

Tı heta ameya ez yega awk duna **labelê** ez heta yega awk duna tı zi gereka lezabez şuêr u bıyêr (Ak-bana, s. 8).

Ma va piya bare kenime **hama** to vijêri mı dıme ra şiya hêv pêro kırıno ardo (Şahin, s. 42).

5. Periyodik sıra ilgisi: Birbirini zaman sırasıyla takip eden olayları anlatan cümleler, ‘dima’, ‘peniye de’ gibi bağlaçlarla bağlandığında sıra ilgisi oluşur.

Lüye boverê raye de tene vınete, **dima** qaytê diki kerd, **peyniye de** gına be raye ro şı.

Dur ra yew merdim êysayın, **dima** tayna bı nızdi cuwapê/pajna/tor **pêyni’d** ame resa mı.

Xasi raver İstanbul de bı, **dima** ame Xarpêt bı nızdi u cuwapê/pajna zi amê Çewlig mı het.

Ez gereka şuêr ay gurê xu bıvin u **hema** bıyêr (Ak-bana, s.9).

Kerzık, toxım nano rê herê xo ser, sono hêga, **dima** toxım erzeno hêga, **peyniye de** sunde p e y s e r yeno çê. (Şahin, s. 40).

Kerzık, asme ke nia hêga axwe dano, **dime ra** roza çinitena hêgay yena (Şahin, s.41).

Kalıkê mı ravêr Qereqol de nıseno ro, **dima** barkeno sono Perginiye, uza ra ki **peyêcoy** sono Gabor.

6. Olumluluk ve olumsuzluk ilgisi: Zıt anlamlı yargılar arasındaki ilişkiyi ifade eden bu yapıda, bir cümle olumlu iken diğeri olumsuzdur ve genellikle ikinci cümlenin sonuna /nê-/ veya /ni-/ gibi olumsuzluk edatlarıyla bağlanır.

Ewro çarseme **nê** posemeo.

Ina keynek hola, aya bin hol **niya**.

Usıv lazê Hemediyo, lazê Makılı **niyo**.

Faydê çoy çoy rê est, ayê xeribun **nê**.

Xêrê dey inu rê esto, ma rê **nê**!

Tı semedê sulha amê, **nê** semedê şera.

İnsun pê ehlaq xu ben erciyaye, **nê** pê perun.

7. Olumsuzlukta ortaklık ilgisi: Birden fazla olumsuz cümlelerin “nê/ni...nê/ni” veya “nê...nê ki/zi” edatlarıyla bağlanması durumudur.

Nê werd werd **nê** pere guret.

Nê non weno **nê ki** do simeno.

Inkê nêşkena binus, çıke **nê** qelema mı esta **nê zi** pelga mı esta.

Zerê mı dejneya **nê** eşkena berz **nê zi** eşkena tepêş.

Mıyanê xo dezeno **nê** besekeno ra urzo **nê ki** besekeno bîfeteliyo.

Mı **nê** waytiya tu ra tayi fım kerd **nê zi** tu ra tayi fım kerd (Akban, s. 12).

8. Olumlulukta ortaklık ilgisi: Aynı anda gerçekleşen birden fazla eylemi bildiren cümleler, “hem...hem” veya “hem...hem ki/zi” atıf edatlarına birbirine bağlanır.

Hem Humay wazen **hem** xurma.

Hem kincê teniki kerde pay **hem ki** vano ez serdeçin.

Mı safê ho **hem** ver de, **hem** pey de şûto (Selcan, 2013).

Hem ma de qal nêken **hem zi** vun şima qey mı de qal nêkin.

Zonê isoni **hem** dosto, **hem ki** dîsmêno.

Veyvike **hem** kay kena **hem** bervenena.

Hem dêzık şıkıt **hem** sarê munga tı ra kerd

Hem keno, **hem** xo xelesneno.

Hem vera qalken **hem** pey ra.

9. Sebep ilgisi: Bir cümledeki yargının nedenini, “çıke, çimki, hama” gibi bağlaçlarla izah eden sonraki cümle arasındaki bu mantıksal ilişki sebep ilgisidir.

Ez vîzêr nêşiya universite **çimki** zaf vor vare.

Sayder vîzêri mektev nê şî **çıke** zaf nêwes bi.

Ez yi ra yêrs biya/hêrs biya bı **çimki** yi qul kerd zerê mı

Mordemo rîndo **hama** raye nêzaneno.

Çend serra mı Evdîla nêdiyo çimki wı teber do.

Ma va piya bare kenime **hama** to vîjêri mı dîme ra şiya hêv pêro kîrsno ardo, bara mı ki nêdê (Şahin, s. 42).

10. Netice (sonuç) ilgisi: Ardıl cümlelerde sebep-sonuç bağlantısı, “ayra/ayrona, coka ra/ro” gibi bağlaçlarla sağlanır ve bu yapıya sonuç ilgisi adı verilir.

Bıra herdê Dêrsîmî şîreno, **ayra** kuno ra mı viri.

Emır weşo, çı heyf ki ço yır nêmuneno; **ayrona** ın çend roj dinya ra guman nêbena (Sadi).

To veng ma nêda, ma **coka** nêamayme.

Kutık, delık dîma şıyo nêame, **peyni'd** weşun mend.

Na ver vîradu ra feteliya **peyniye de** vêsan mend.

Emîş azmin/asmin pakayi yo, **ayrona** sîba varun nêvarena

Eli çimteber yew merdim bı **iney ra** çoy nê berdîn kiyê xu meyvuntê.

Ez bêpere mendane **cokna** to nêşiyane suke.

Ez bayık tu vınderta labelê tı hema newe ameya ita, **ayruna** ın geke piyer yê mı yo
(Akban, s. 12).

Semêd ını fendun tu ya hın miyanê mı gurê dı şikiyo (Akban, s.14).

Bıra kerzık, ti nia pêta, ez **coka ra** to ra zaf haskenane (Şahin, s. 40).

Tı karê **nêkerd ke** bara to ki bibo (Şahin, s.42).

2. Rabıt Harfli Bileşik Cümleler:

Çoğunlukla rabıt harfleriyle (bağlaçlarla) birbirine bağlanan ve içinde bir temel cümle ile bir veya birden fazla yan cümle bulunan cümleler, bileşik cümlelerdir (Çiftçi, 2013:227). Kısa bileşik cümlelerde, bilhassa konuşma dilinde bazen bağlaç da bulunmayabilir. Aralarına uygun bağlaç konulduğu zaman anlam değişmez. Bileşik cümleler, temel cümle ve ona bağlı yan cümlelerden oluşur. Temel cümle, asıl anlamı taşır; yan cümleler ise bağlaçlarla veya anlamsal ilişkiyle temel cümleye bağlanır. Bileşik cümlelerde temel cümle başta, ortada veya sonda bulunabilir. Hatta temel cümle başlar, yan cümle araya girip onu bölebilir ve temel cümle devam edebilir. Yan cümleciklerin başlıca işlevleri şunlardır:

1. Yan cümle, temel cümle içindeki bir öğenin sıfatı olur. Bu tür cümleler genellikle sıfatı bulunduğu kelimeden hemen sonra yer alarak kendisine (**ke/ki**) bağlacıyla bağlanır ve nitelenen kelimenin sonunda da genelde bir işaret eki bulunur:

Çêneka **ke** roza yêniye ama kıştene olvoza çêna mı biye.

Keyneya **ki** roca yêni ameya kıştış embaza keyna mı biye.

Nostoxo **ke** 2006 de Haleta Nobelê Edebiyatı gureto Tırkiye ra bi.

Mordemeko **ke** yeno, ez nas ken (Selcan, 1998:662).

Astoro **ke** remeno, tı vinena.

2. Yan cümle özne görevi üstlenebilir. Özellikle şahıssız isim ve fiil cümleleri, hem bileşik cümlelerin parçası olabilir hem de temel cümle niteliği taşıyabilir; bu durumda yan cümleler mutlaka özne olarak işlev görür.

Gune tı meşte bêrê.

Gereka tı sersıbey şiyeri bazar.

Lazımo **ke** hemu edaveteyê gurey hazır bê.

Mumkino **ki/ku** emšo varan bivaro.

Hareketi ra ver, lazımo **ke** masrafê seferi hazır bi.

Beliyo **ki** tici rocwete ra veciyena.

Muhtemelo **ke** karê sîma be netice nêreşt.

İhtimalo **ki** gureyê sîma bı nêreşt yo netice.

Tı zi gereka **lezabez şuêr u bıyêr** (Akban, s.9).

Ez gereka **şuêr ay gurê xu bıvın u bıyêr** (Akban, s.10).

Gune tı ewro **şêrê hêgau** (Şahin, s.41).

Kam **ke** more bırna, gune u **kes bêro uncia more rakero** (Şahin, s.41).

3. Yan cümle sözde özne olur:

Malum bi **ke** meşte televey mektev nînê.

Malum bi **ki** sersıbey talebey mekteb nên.

Endi zanino/amo zanayış ke tayê keşi (mordemi/merdımi) quwetinê menkiya (dızdiya) de irtibat derê u ebe na vesile ra karê xuyê şaxsi kenê raye (raşt).

Hende zanino/amo zanayış ki tayê merdımi quwete nımtiki dır irtibati dıyı u bı ına wesile ra gurey xuyê şaxsi ken raşt.

Aseno ke no kar beno derg.

Fam beno ke her çi eve usilê xo vırazino.

Bêlüyo ki tı ına mesela dı nêqa.

4. Yan cümle nesne olur:

Mı va nêzanen, hama badana mı fam kerd **ke** u Said be xuyo.

Mi va nızanu, hema badu mi fam kerd **ki** u Said bı xuyo.

Lu fum kena ki kerce zeliqyayo bueçê yay ra u ameyo lewê cuyin (Akbana, s.13).

5. Yan cümle tümleç olur:

Terson **ke** meşte şiliye bıvoro.

Terseno **ki** sersıbay/meşt varan bıvaro.

Mı inam kerd **ke** dugelanê Miyanê Rozday de goyniya mordemi zaf ercano.

Mi baweri kerd **ki** dugelanê Miyanê Rocvetey de gana merdımi zaf ercona.

Şık nekerd **ke** a cênike maya xo biye.

Waka lu, tı heta ameya mı yega sak kerd (Akbana, s.9).

Kerzık niadano **ke** her ke xapa kari ame, waa lüye bena nêwes (Şahin, s.41).

6. Yan cümle zaman zarfı olur:

Waxto **ke** şıma çê de bi, ez şı bi universita.

Wexta **ki** şıma keye dı bi, ez şı bi universita.

Waxto **ke** posteci zıngilê çê Saidi cınıt, zü xorti/genci çêver kerd ra.

Wexto **ki** posteci zıngilê keyeyê Saidi da pıro, yo xort ber a kerd.

Sıreo (waxto) **ke** mı areve tamir kerdêne, maya mı non potene ra xeceliyêne.

Wexto **ki** mı arebe tamir kerdên, dadiya mı nan potiş ra xeceliyên.

Tı heta ameya ez yega awk duna. (Akbana, s.9).

Waka lu, tı heta ameya mı yega awk da, mı gurê xu qêdına (Akbana, s.10).

Kerzık niadano ke her ke xapa kari ame, waa lüye bena nêwes (Şahin, s.41).

7. Yan cümle yer (mekân) zarfı olur:

Cawo **ke** toxımê haskerdene nino de, uza de sabiyayış royino.

Cayo **ki** bezreyê sınyışı erziyeno cı, uca dı sabiyayış beno zergun.

Cawo **ke** serva kermê ipege beno peyê dina, uca de zü perperık beno.

Cayo **ki** semedê kermeyê ipege beno pey dina, uja dı yo sıprık beno

Waxto **ke** tı veziya verê çêveri, pısingi to vinenê.

Cao **ke** ma reştıme gılê koyi, şêrangeyê xo zaf rindek bi.

8. Yan cümle hâl zarfı olur:

Mı **ke** areve ramitêne, cıxara sımıtêne.

Mi ki areve ramıtini, cigara şımıtini.

Çıra verva (dustê) piyê xo vezina ke, hem ki to vatenê ez piyê xo ra zaf has ken.

Qey verva babiyê xu vecini ki, hem zi to vatên babiyê xu ra zaf hes ken.

Lazeki ebe kelê bervisi qesey kerd.

Not: Son üç maddeye dikkat edilirse, yan cümlelerin doğrudan zaman, mekân ve hâl zarfı olmadığı, aslında zarf olan (waxt/vakit, ca/yer ve durum/hâl) sözcüklerine sıfat olduğu anlaşılmaktadır.

9. Yan cümle miktar (nicelik) zarfı olur:

Hatan ke to desti ra ke ame, xo abı heyat ra bisevekne

Heta ku tu dest ra yenu, xu abı heyat ra bıpaw.

Hên guriya ke, destê xo mosay.

10. Yan cümle şart cümlesi olur:

Eke meşte dersa to esta, ez zobina keşi bivini.

Eka sersıbay dersa tu est, ez yobina keşi bivin.

Eke u yeno, ma ki sonime.

Eke waxtê tu esto, mı rê telefon bıke.

Eg wextu tu est, mı ri telefon bıker.

Eg ma kot zımıstun ma hın ardun niêrnên (Akbana, s.7).

Eke kes mebero, eke berd gunawa (Şahin, s.41).

11. Yan cümle bedel olur. Özellikle işaret zamiri /no, in, / ve /o, a/ sözcüğüne bedel olduğu zaman bu zamirler cümlede anlamlarını yitirirler.

Maxsad nao ke karê ewroyi meştey rê cameverdê.

Mexsed nayo ki kare êr sersıbay ri camerverdên.

Merdan uyo ke nefşê xo rê wayir bo.

Merdımo hol uyo ki nefşê xu ri wayir'ıb.

12. Yan cümle tamlayan olur:

Xevere ame ke Sultan Momıd merdo.

Xeber omeyi ki Sultan Mahmud merdo.

Lazeko ke baxçe de kaykeno vengê ey hêşino.

Vıstonika ki ti vijêr qal kerd zaf weş bi.

13. Yan cümle bazen mutabakat bildirir:

Aseno ke, folklor hona ilımo newewo.

Eseno ki, folklor hona ilımo newiyo.

Aseno ke, no teori hona tamam nêbiyo (nêreştı).

Eseno ki, ıno teori hewna temum nêbiyo.

Ey ke qesey kerd, her çi fam bi.

14. Yan cümle bazen mukayese (karşılaştırma) bildirir:

Çıturi ke bırayê ey motaco, o ki bırayê xo re motac bi.

Seni ki bırayê ci motace êyo, o zi bırayê xu ri motaco.

Zê piyê xo, era xo verda.

Hem rındek hem ki baqıl veziye.

15. Yan cümle bazen karşıtlık bildirir:

Her çıqaşi guriyo ki xover nêda.

Her çi qeyde xebetiyayo zi muvaffaq nebiyo.

Her çıqaşi bervane ki qe faydê xo nêbi

Her çi qeyde bermane zi faydê xu nêbi.

Zaf derse guriya hama sınıfe de mend.

16. Yan cümle bazen katılma bildirir:

U, alimo de pil bi, heto bini ra ki xeylê maldaro.

O, alimeyo gırd bi, labele het bini ra zi xeylê maldaro.

U, nosto xo hosta bi, heto bini ra ki ressam bi.

O, nusto xo hosta bi, het bin ra zi ressam bi.

Mı romanê Yaşar Kemalî wend u zaf qayil biyane.

Ma şime axset u extacê xo pêro gureti.

17. Yan cümle bazen sebep bildirir:

Çıke tı gos ro mı nêdana, xo erzene talke.

Çımke tı mı goş nêdayo, xu ercena talqe.

Cenet bınê lınganê dayıke dero, çıke şındorê has kerdişê dayıke çino.

Cenet bın lıngayanê dadiye dı yo, çımke şındorê hes kerdişê dadiya çin.

Astare mektev nêşi, çıke nêwes bi.

Bıra kerzık, tı nia pêta, ez coka ra to ra zaf haskenane (Şahin, s.40).

Semêd inî fendun tuya, hın miyanê mı gure dı şikiyo (Akban, s.14).

18. Yan cümle bazen amaç ve gaye bildirir:

Ez nêamane dina ke zamet bionci.

Ez niameyo dina ki zehmet bionci.

Çêver da ca ke serde meçiyê.

Roze gaanê xo keno tever ke şêro hêga bıramo (Şahin, s.40).

19. Yan cümle bazen temel cümleyi açıklar ve tefsir cümlesi olur:

Mı fam kerd ke tı zaf qefeliya.

Mı ıno fom kerd ki zonê Zazaki zaf weşo.

Bêli bi ke no na gurey de xeta esta.

Lu fum kena ki kerce zelıqyayo buecê yay ra u ameyo lewê cuyin (Akban, s.13).

Na lüye hên fêndekara ke kerzıki xapnena (Şahin, s.41).

Kuzey-Güney Cümle Yapısının Karşılaştırılması³

Yapı/Kravram	Kuzey Zazacası	Güney Zazacası
Cümle Dizilimi	Özne genellikle fiilden önce gelir; dizilim esneklik.	Fiil öne alınabilir; SOV (özne-nesne-fiil) daha sabittir.
Ergatiflik kullanımı	Belirgin; geçmiş zamanda ergatiflik yoğun kullanılır.	Ergatiflik vardır, ancak bazen daha zayıf yansır.
Bağlaç kullanımı	Daha yerel bağlaçlar; ('ki', 'ke') tipi bağlaçlar yaygın	Standart bağlaçlar ('u', 'hema') daha sık görülür.
Soru cümlesi yapısı	Soru sözcüğü genellikle cümle başında.	Soru sözcüğü cümle başında veya içinde kalabilir.
Dişillik takısı	Dişillik eki /-e/ hem fonolojik hem de sentaktik olarak varlığını sürdürüyor. Örn: lüye-e, lüye van-a.	Fonolojik düzeyde dişillik eki /-e/ artık telaffuz edilmiyor, ancak sözdizimsel bağlamda etkisi korunuyor. Örn: lu, lu van-a.
Yan cümleciklerin kurulumu	Yan cümlecikler temel cümleden bağımsız durabilir.	Yan cümlecikler daha sık bağlaçla ana cümleye bağlanır.
Fiil ön ekleri	İsim olan fiil ön ekleri, fiilden önce gelir. Yön ekleri fiilden sonra gelir. Sıfat olan fiil önekleri, fiilden sonra gelir.	İsim olan fiil ön ekleri, fiilden önce gelir. Yön ekleri fiilden önce gelir. Sıfat olan fiil önekleri, fiilden önce gelir.

Sonuç

Bu çalışma, Kuzey ve Güney Zazacasındaki masal örnekleri üzerinden Zazacanın sentaks yapısını karşılaştırmalı olarak inceleyerek, dilin kültürel belleğini koruma ve dilbilimsel yapısını anlama yolunda önemli bulgular sunmuştur. Cümle öğelerinin dizilişi, isim ve fiil cümleleri, etken ve edilgen yapılar ile cümle türleri ve yapılarına yönelik detaylı örnekler, Zazacanın ergatif yapısının sentaktik özellikler üzerindeki etkilerini ve Kuzey-Güney lehçeleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymuştur. İncelenen masal metinleri, Zazacanın cümle yapısını ve temel dilbilgisi özelliklerini anlamamıza yardımcı olabilir.

Çalışmanın kapsamının Zazacanın tüm dilbilgisel özelliklerini içermediği bir sınırlama olarak kabul edilmelidir. Ancak, bu çalışma, tehdit altında bulunan Zazacanın dilbilimsel ve kültürel olarak anlaşılmasına ve korunmasına önemli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca, Zazacanın diyalektleri arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri belirleyerek dilin iç dinamiklerini anlamak açısından da değerli bir zemin oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Zazaca dilbilimi alanındaki gelecekteki araştırmalar için çeşitli yollar açmaktadır. Zazacanın diyalektleri ve ağızları hakkında yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, diyalektolojik analizler veya Zazacanın sözlü ve yazılı metinlerindeki sentaktik farklılıkların incelenmesi, bu alandaki bilgi birikimini artıracaktır. Dönüşümsel Üretici Dilbilgisi yaklaşımının Zazacadaki cümlelerin nasıl türetildiğini ve farklı cümle yapılarının nasıl dönüştürüldüğünü açıklamak için kullanılması da gelecek araştırmalar için umut vadetmektedir. Bu çalışma, Zazacanın sentaks yapısının daha iyi anlaşılması için sağlam bir temel oluşturarak, gelecekteki araştırmalar için önemli bir başlangıç noktası niteliğindedir. Bu alanda yapılacak olan çalışmalarda, özellikle Zazacada karmaşık cümlelerin yapısı ve farklı diyalektlerdeki sentaks farklılıkları daha derinlemesine incelenmelidir.

3 NOT: Karşılaştırma masal metinlerinde yer alan cümleler üzerinden yapılmıştır.

Kaynakça

- Akbana, M. (2021). *Hebikê Henar*, Vir Yayınları.
- Apuhan, D. (2022). “Tehlike Altındaki Dillerden Biri: Zazaca”. 3. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri İlimler Kongresi*, Adana, Türkiye.
- Arslan, İ. (2016). “Ergativität und Verbfunktionalität in der Zaza Sprache”. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf.
- Arslan, İ. (2018). “Zaza Dilinde Lehçe Farklılıkları”. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 51-66.
- Arslan, İ. (2019). *Zaza Dilinde Fiiller*, Akademisyen Yayınevi.
- Arslan, İ. (2021). “Ditransitive Constructions in Zaza Language”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, ss. 83-98. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.946671>
- Arslan, İ. (2022). “Ezafe (Genitive) in Zaza Language”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 405-416. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.946031>
- Aslanoğulları, M. (2015). “Feki Çolig dı Untışi Karo Sade ê Zazaki”. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 28-47.
- Chomsky, N. (1956). “Three models for the description of language”. *IRE Transactions on Information Theory*, 2(3), 113-124.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, Noam. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Çiftci, H. (2013). *Uygulamalı Farsça Grameri* (2. bs.), Eser Ofset.
- Çiftci, H. (2024). “Ortak Atasözlerin Hikâyeleri: Kör baykuşun kısmeti.../Rizqê gurê kor.../ Rizq vêrg kor... Fârsça-Kurmancî-Zazaki-Türkçe 13”. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 10(19), 54-86
- Dağılma, İ. (2024). “Tehlilê Şiirê Axpın Heyat Ê Mela Aziz Bekiyi”. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 10(20), 42-50. <https://doi.org/10.56491/buydd.1577906>
- Doğan, K. (2018). *Kılam u Beyit u Şüari*, Peron Kitap.
- Gündoğdu, S., Kahnemuyipour, A., & Peters, S. (2024). “The morphosyntax of Ezafe in Southern Zazaki”. *The Linguistic Review*. De Gruyter.
- Kanat, Y. (2019). “Batı Kaynaklarında Zazalar ve Zazaca”. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü.
- Karabeyeser, A. (2016). “Zazacada Görülen Geçmiş Zaman Kipinin Çekimi”. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4, Ocak 2016, ss. 61-72
- Karabeyeser, A., & Söylemez, İ. (2020). “Zazaki Dı Bestoği Sadeyi”. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 9-23.
- Karabeyeser, A. (2021). “Zazaki dı Bestoği”. *Yayınlanmış Doktora Tezi*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü.
- Karabeyeser, A. (2023). “Zazaki dı Zafomari”. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 74-84. <https://doi.org/10.56491/buydd.1390825>
- Keskin, A. M. (2017). *Şıma Zazaki Zanenê?*, Dersim Yayınları.
- Kırkan, A. (2024). *Zazaki de Kar*. Peywend Yayınları.
- Propp, V. (1968). *Morphology of the Folktale*, University of Texas Press.
- Puexi, M. K. (2003). *Mewlidi Nebi*, Vir Yayınları.
- Selcan, Z. (1998). *Grammatik der Zaza-Sprache*, W&T Technik Verlag.
- Selcan, Z. (2013). *Leksikonê Qese u Qesê Virênunê – Leksikon*, Tunceli Üniversitesi Yayınları.
- Sönmez, H. (2020). “Eleviyanê Zazaunê Dêrsimi de İtqat u Ritüeli (Dersim Zaza Alevilerinde İnanç ve Ritüeller)”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü.
- Sönmez, H. (2023). “Dersim Zaza Alevilerinde İnanç ve Ritüellerin Değişimi”. Ed. (Volkan E.), *Alevilerin Dönüşümü*, (ss.133-172), Adana: Karahan Kitapevi.
- Şahin, H. (2020). *Kitabê Sanıku*, Fam Yayınları.

- Şahifnoğlu, M. N. (1997). *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, Kitapevi Yayınları.
- Tesnière, L. (1959). *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Todd, T. L. (2003). *A grammar of Dimili: also known as Zaza*. Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology (MPI-EVA).
- Toosarvandani, M., & van Urk, C. (2013). “The syntax of nominal concord: What ezafe in Zazaki tells us”. *Proceedings of the 43rd Meeting of North East Linguistic Society (NELS 43)*.
- Varol, M. (2015). “UNESCO’nun Dil Raporlarına Göre Zazaca’nın Durumu ve Geleceği”. *Turkish Studies*, 10(2), 997-1006. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7825>
- Varol, M. (2018). “Benateyê Mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni Dı Yo Muqayese”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 287–291. <https://doi.org/10.18506/anemon.288241>